

Získávání nízkých tlaků

- vytvořit dostatečně nízký tlak
- udržet nízký tlak po dostatečně dlouhou dobu

Vývěva - zařízení snižující tlak plynu v uzavřeném objemu.

Typy vývěv

- Vývěvy s transportem molekul z čerpaného prostoru
  - vývěvy s pracovní kapalinou
  - suché vývěvy
- Vývěvy bez transportu molekul z čerpaného prostoru

Vývěvy s transportem molekul z čerpaného prostoru

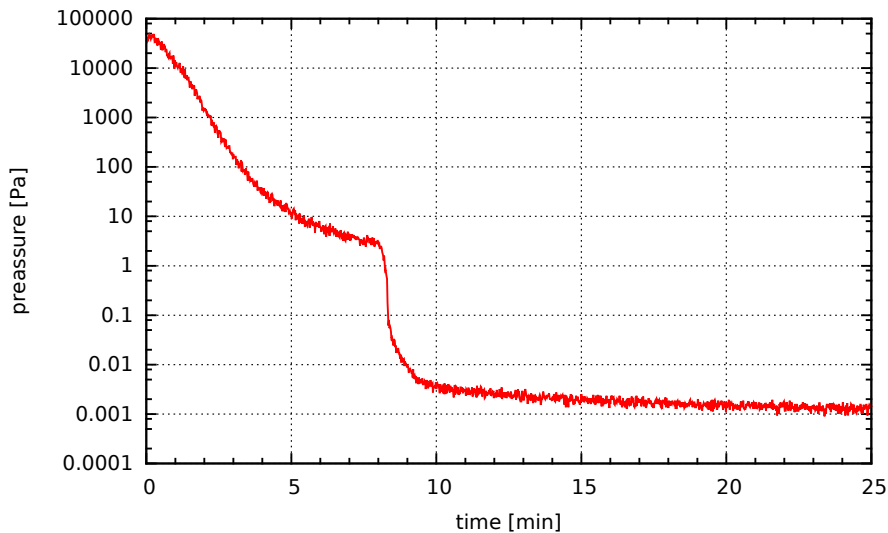
- Mechanické vývěvy
  - Vývěvy s periodicky se měnícím pracovním prostorem
    - Pístové vývěvy
    - Rotační olejové vývěvy
    - Membránové vývěvy
    - Scroll vývěvy
  - Vývěvy s neproměnným pracovním prostorem
    - Rootsovy vývěvy
    - Molekulární vývěvy
    - Turbomolekulární vývěvy
- Paroproudové vývěvy
  - Vodní vývěvy
  - Ejektorové a difúzní vývěvy
- Vývěvy založené na tepelné rychlosti molekul, nebo ionizaci molekul

Vývěvy bez transportu molekul z čerpaného prostoru

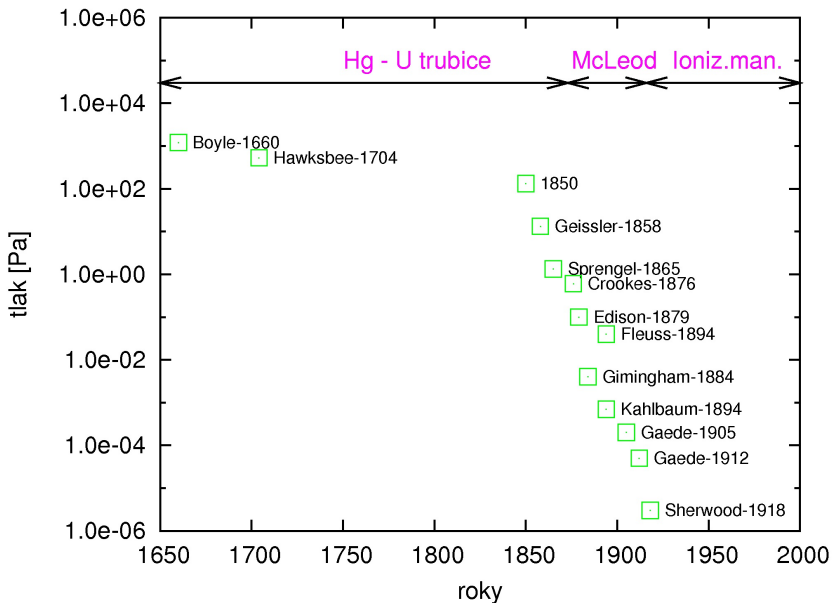
- Zeolitové vývěvy
- Kryosorpční vývěvy
- Sublimační vývěvy
- Iontové vývěvy
- Getrové vývěvy

Charakteristické parametry vývěv

- výstupní tlak vývěvy
- mezní tlak vývěvy
- čerpací rychlost vývěvy
- jestli používá nějakou pracovní kapalinu
- provozní vlastnosti - vibrace, teplota, hluk, ...

Scroll vývěva + turbomolekulární vývěva, objem 210 l

Vývěvy s transportem molekul plynu

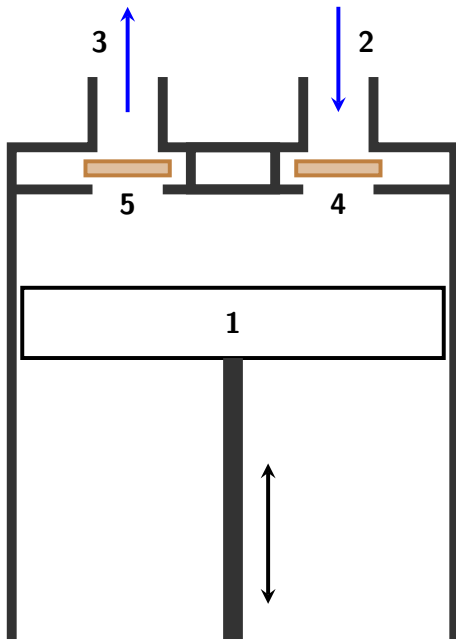
Mechanické vývěvy

Vývěvy s periodicky se měnícím pracovním prostorem

Pístové vývěvy

Tyto vývěvy pracují na základě Boyle-Mariottova zákona, při zvětšení objemu se sníží tlak. Proces zaplňování, proces vytlačování plynu.

materiály firmy Edwards

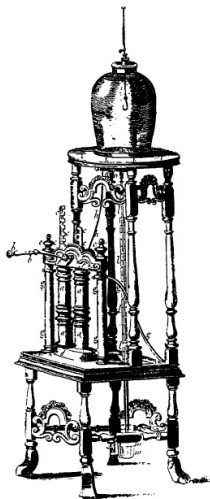

Fig. 5 The double-piston pump of Hawksbee (1704).

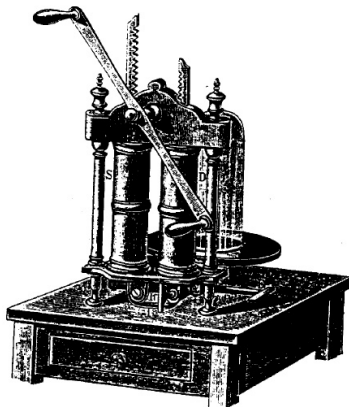
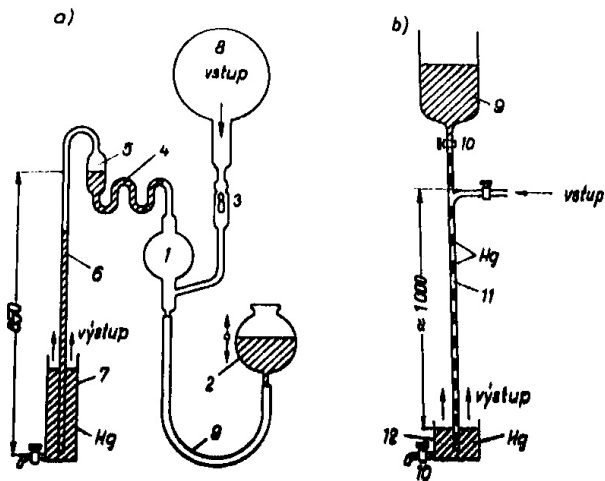

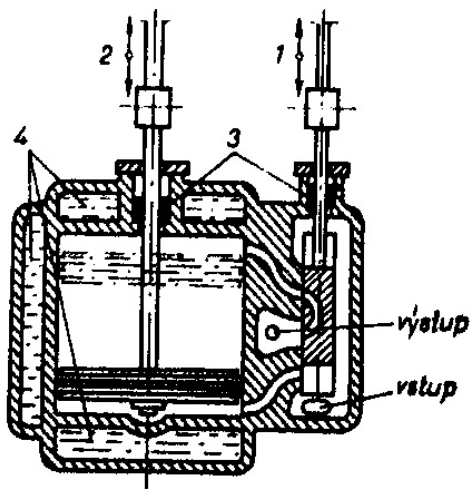
Fig. 6 A commercial double-piston pump from about 1850.

A. Roth: Vacuum technology, Elsevier, 1990

Toplerova a Sprenglerova vývěva

J. Groszkowski: Technika vysokého vakua, SNTL, Praha 1981

J. Groszkowski: Technika vysokého vakua, SNTL, Praha 1981

p_b - původní tlak plynu v recipientu, V - velikost čerpaného objemu, v - objem komory vývěvy

$$p_1(V + v) = p_b V$$

$$p_1 = \frac{V}{V + v} p_b$$

po n cyklech

$$p_n = K^n p_b, \quad K = \frac{V}{V + v}$$

teoreticky $n \rightarrow \infty \Rightarrow p \rightarrow 0$

Prakticky existuje mezní tlak $p_0 > 0$ (zpětné proudění plynu, škodlivý prostor v')

Čerpací rychlost

Konstrukční čerpací rychlost

$$S_k = n(v - v') = nv\left(1 - \frac{v'}{v}\right)$$

$$S_k = nv\left(1 - \frac{v'}{v}\right)$$

n je počet zdvihů za 1 s, v je objem pracovní komory, v' je škodlivý prostor
 n je limitováno dobou naplnění komory

Teoretická čerpací rychlost

$$I_+ = pS_k = npv\left(1 - \frac{v'}{v}\right)$$

Zpětný proud, p_v výstupní tlak

$$I_- = \beta n p_v v'$$

$$I = I_+ - I_- = nv\left(1 - \frac{v'}{v}\right)p \left[1 - \frac{\beta p_v \frac{v'}{v}}{\left(1 - \frac{v'}{v}\right)p} \right]$$

Uvážíme-li, že $\frac{v'}{v} \ll 1 \Rightarrow 1 - \frac{v'}{v} \approx 1$

$$S_T = \frac{I}{p} = S_k \left(1 - \beta \frac{v' p_v}{vp}\right)$$

mezní tlak

$$p_0 = \beta \frac{v'}{v} p_v$$

$$S_T = S_k \left(1 - \frac{p_0}{p}\right)$$

Pro $p \gg p_0 \Rightarrow S_T = S_k$

Pro $p \rightarrow p_0 \Rightarrow S_T \rightarrow 0$

Snížení mezního tlaku

- zmenšení v' (vhodnou konstrukcí)
- zmenšení β (např. zaplněním v' olejem)
- snížení výstupního tlaku p_v (předčerpání)

p_0 přispívá i tenze par pracovní kapaliny

$$p'_0 = p_0 + P_p$$

Skutečná čerpací rychlost

Komora se nenaplní na tlak čerpaného prostoru (vakuový odpor spojů), proto je skutečná čerpací rychlost menší než teoretická čerpací rychlost

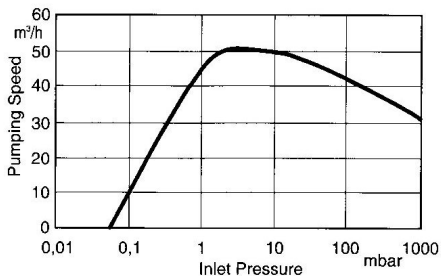
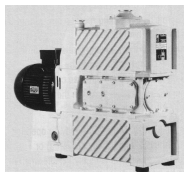
$$S_E = \beta' S_T$$

$\beta' = f(p, n) \leq 1$ - koeficient naplnění

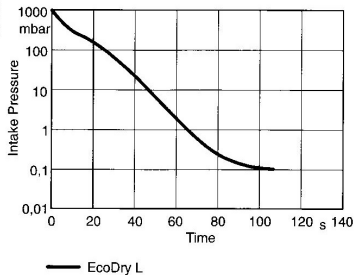
Moderní pístové vývěvy

- pracují od atmosférického tlaku na vstupu
- tlak na výstupu - atmosférický
- mezní tlak ~ 10 Pa (podle počtu stupňů a konstrukce)
- suchá vývěva bez pracovní kapaliny
- 1 – 4 stupňové provedení

Ecodry L Leybold

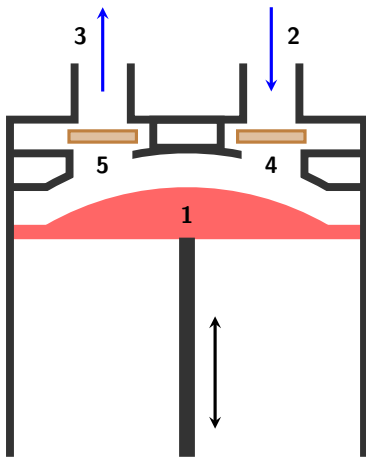
Pumping speed characteristic for the Ecodry L without gas ballast (50 Hz)

Pump down curve of the Ecodry L connected to a 83 l vessel at 60 Hz without gas ballast

materiály firmy Leybold

Membránová vývěva

MV 2

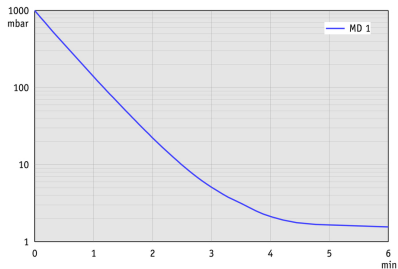
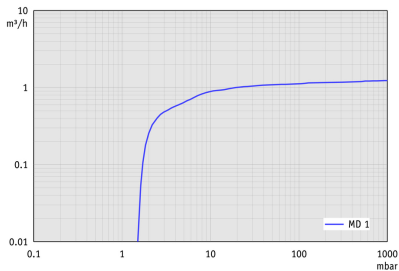
MD 12C

materiály firmy Vacuubrand

MD-1 Vacuubrand

10 L; 50 Hz

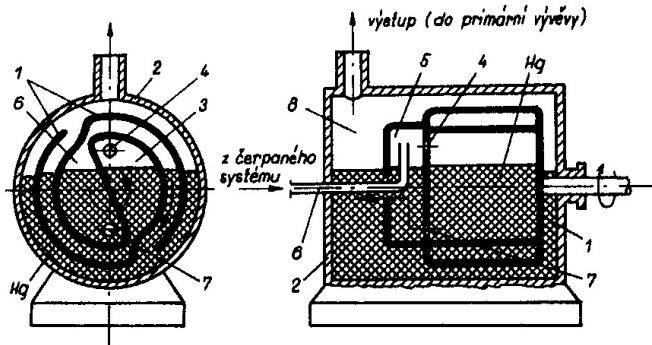
materiály firmy Vacuubrand

Membránové vývěvy

- pracují od atmosférického tlaku na vstupu
- tlak na výstupu - atmosférický
- mezní tlak $\sim 10^2$ Pa
- suchá vývěva, bez oleje
- zpravidla více komor
  - řazení sériové - nižší mezní tlak
  - řazení paralelní - větší čerpací rychlost

Rotační vývěvy

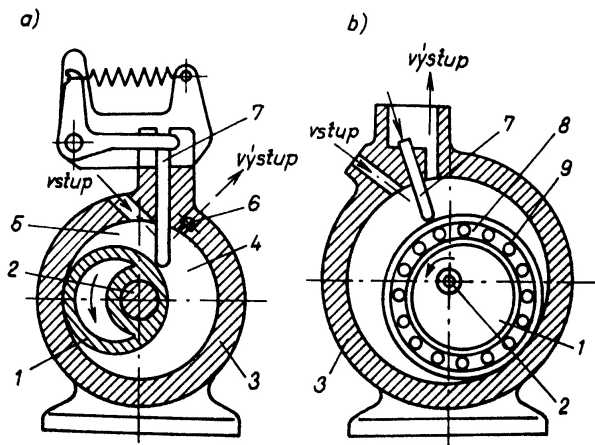

Obr. 4.8. Gaedeho rotační rtuťová vývěva

1 – rotor; 2 – stator; 3, 5, 6, 8 – části komory, 4, 7 – otvory

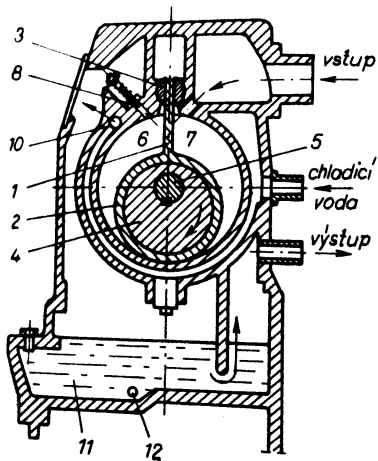
J. Groszkowski: Technika vysokého vakua, SNTL, Praha 1981

Rotační olejová vývěva s šoupátkem ve statoru

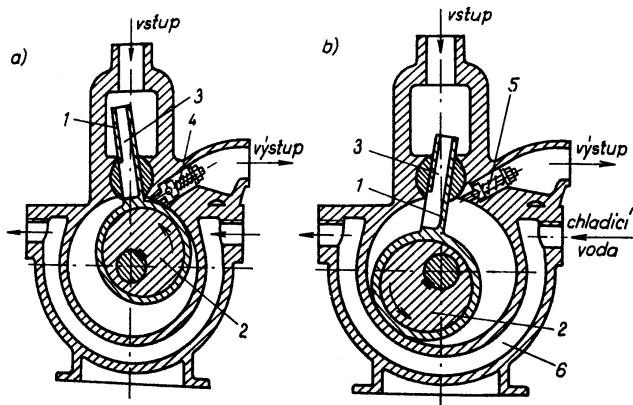
J. Groszkowski: Technika vysokého vakua, SNTL, Praha 1981

Rotační olejová vývěva s kolujícím rotorem a přepážkou

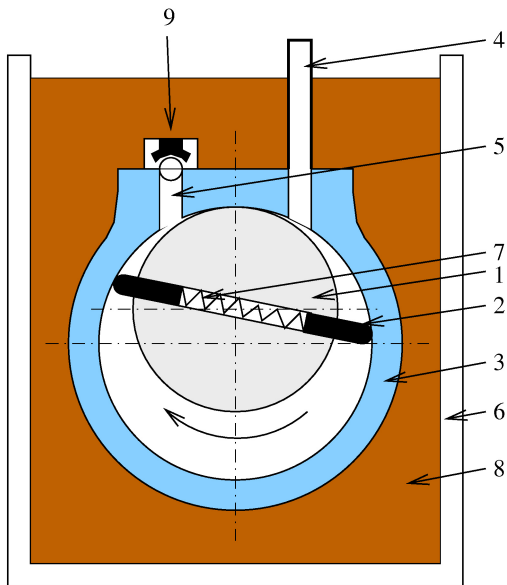
J. Groszkowski: Technika vysokého vakua, SNTL, Praha 1981

Rotační olejová vývěva s kolujícím rotorem a čtyřhrannou trubicí

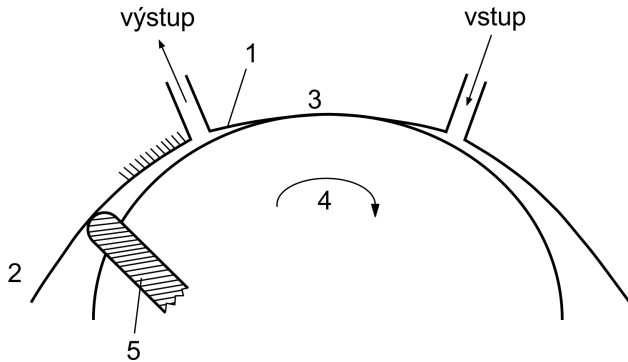

J. Groszkowski: Technika vysokého vakua, SNTL, Praha 1981

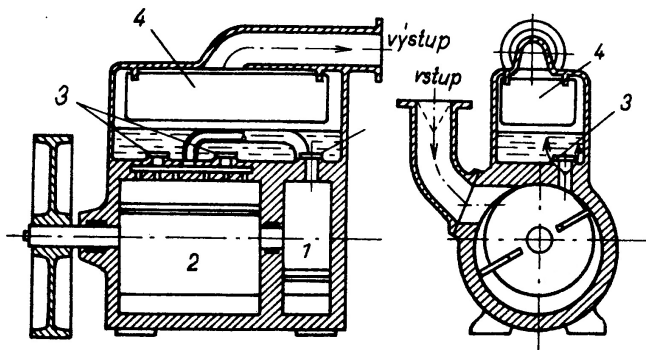
Rotační olejová lopatková vývěva

Škodlivý prostor

Dvoustupňové provedení pro dosažení menšího mezního tlaku

J. Groszkowski: Technika vysokého vakua, SNTL, Praha 1981

Gasballast - proplachování

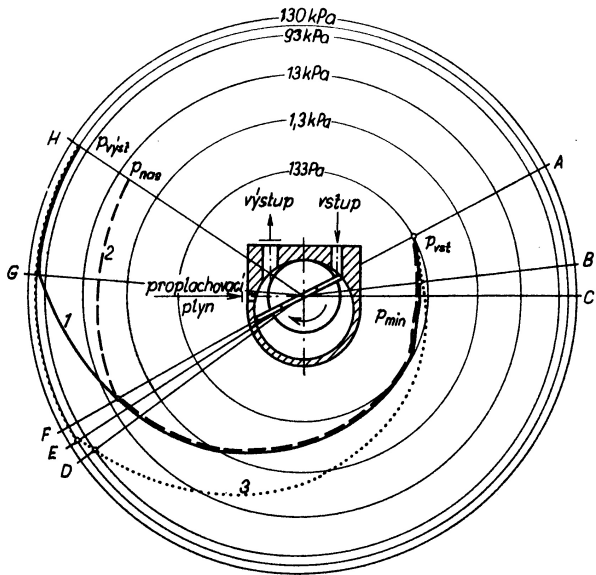
Odčerpávaný plyn může obsahovat složky, které kondenzují při vyšším tlaku, zejména vodní pára.

- P_p parciální tlak vodní páry při pracovní teplotě vývěva
- P_r tenze vodní páry při pracovní teplotě
- $K = \frac{P_{atm}}{P_{vstup}}$ kompresní poměr

ke kondenzaci dochází pokud

$$P_p K > P_r$$

Otevření proplachovacího ventilu (Gasballastu) má zamezit kondenzaci par ve vývěvě.

J. Groszkowski: Technika vysokého vakua, SNTL, Praha 1981

Rotační olejová vývěva

- pracuje od atmosférického tlaku
- mezní tlak pro dvoustupňové provedení $\sim 10^{-2}$ Pa
- počet otáček 300 – 1400 min^{-1} - při zvýšení otáček nadměrné zahřívání
- do čerpaného prostoru se dostávají páry oleje
- vibrace
- funkce oleje
  - utěšňuje a vyrovnává nerovnosti povrchu ve vývěvě, olej vytváří na stěně tenký film
  - zmenšuje tření, zlepšuje chlazení, přispívá k odvodu tepla
  - vyplňuje škodlivý prostor

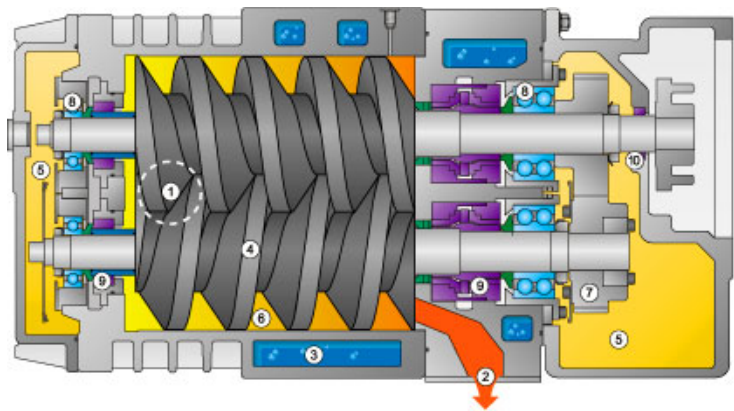
Požadavky na olej

- nízká tenze par $\sim 10^{-3}$ Pa
- vhodné mazací vlastnosti
- stálost proti štěpení a oxidaci, při zahřátí může docházet ke štěpení na složky, které mají vyšší tenzi par, rovněž oxidací mohou vzniknout složky s vyšší tenzi par

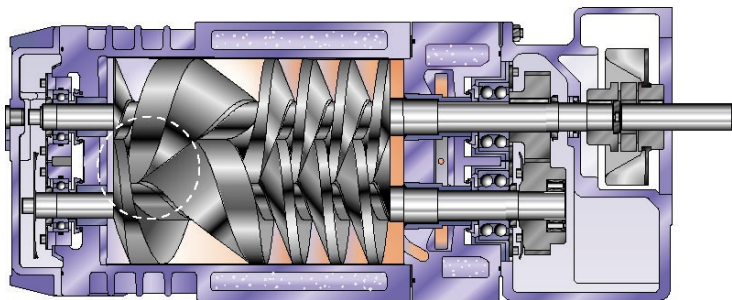
Poznamky k provozu rotační olejové vývěvy

- zapojení - pořadí fází u třífázových motorů
- zahřátí na provozní teplotu
- zavzdušnění po vypnutí
- výměna oleje

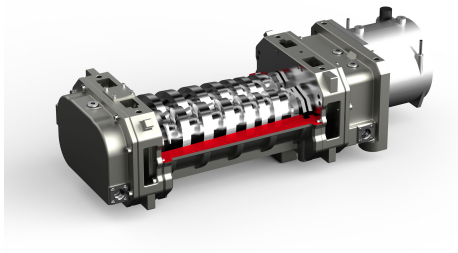
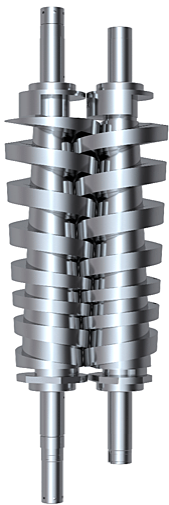
Šroubové vývěvy

materiály firmy Busch

materiály firmy IPE

materiály firmy Edwards

Šroubové vývěvy - parametry

- čerpací rychlost 100 – 2500 m³/h
- mezní tlak $\sim 10^0$ Pa
- chemicky odolné
- může čerpat i výbušné plyny

Šroubové vývěvy - využití

- chemický a farmaceutický průmysl
- vakuová destilace a vakuové sušení
- pokovování, povlakování
- vakuové pece
- laboratoře - výzkum a vývoj

Cvičení

7) Spočítejte střední volnou dráhu pro vzduch při tlaku 1 Pa. Počítejte bez zpřesnění i se zpřesněním pomocí Sutherlandovi konstanty.

Pro teploty:

a) 273 K

b) 298 K

Výsledky

a) 273 K

a) bez korekce $\lambda_1 \doteq 6,03$ mm

b) s korekcí $\lambda_2 \doteq 4,26$ mm

b) 298 K

a) bez korekce $\lambda_3 \doteq 6,58$ mm

b) s korekcí $\lambda_4 \doteq 4,77$ mm

- 8) Spočítejte střední volnou dráhu pro He a střední aritmetickou rychlost při tlaku 10^{-8} Pa. Počítejte bez zpřesnění i se zpřesněním (střední volné dráhy) pomocí Sutherlandovi konstanty. Teplota plynu je 4 K.

Výsledky

a) 273 K

a) bez korekce $\lambda_1 \doteq 2,6 \times 10^4$ m

b) s korekcí $\lambda_2 \doteq 1,23 \times 10^3$ m

b) $v_a \doteq 145 \text{ ms}^{-1}$

9) Kolik molekul vzduchu dopadá na 1 cm^2 za 1 s ? Za jak dlouho se vytvoří monomolekulární vrstva na povrchu? Počet volných míst na povrchu je $0,5 \times 10^{15} \text{ cm}^{-2}$, předpokládejte, že každá částice co dopadne ulpí na povrchu. Teplota je 273 K . Pro tlaky:

a) $P_1 = 10^2 \text{ Pa}$

b) $P_2 = 10^{-5} \text{ Pa}$

c) $P_2 = 10^{-9} \text{ Pa}$

Výsledky

$$\nu = \frac{1}{4} v_a n ; P = nkT ; \tau = \frac{0,5 \times 10^{15}}{\nu}$$

a) $P_1 = 10^2 \text{ Pa}$; $\nu_1 \doteq 2,95 \times 10^{20} \text{ cm}^{-2}\text{s}^{-1}$; $\tau_1 \doteq 0,17 \times 10^{-5} \text{ s}$

b) $P_2 = 10^{-5} \text{ Pa}$; $\nu_2 \doteq 2,95 \times 10^{13} \text{ cm}^{-2}\text{s}^{-1}$; $\tau_2 \doteq 17 \text{ s}$

c) $P_2 = 10^{-9} \text{ Pa}$; $\nu_3 \doteq 2,95 \times 10^9 \text{ cm}^{-2}\text{s}^{-1}$; $\tau_3 \doteq 0,17 \times 10^6 \text{ s} \doteq 47 \text{ h}$

- 10) Ve výbojce je tlak 80 kPa. Počáteční teplota je 27 °C. Při provozu stoupne teplota na 177 °C. Jaký bude tlak ve výbojce?

$$\frac{P_1 V_1}{T_1} = \frac{P_2 V_2}{T_2}$$

Výsledek $P_2 \doteq 120$ kPa

- 11) Vakuová komora je zavzdušněna, atmosférický tlak je 99520 Pa. Ke komoře pomocí ventilu připojíme pomocnou komoru o objemu 20 cm³, která je vyčerpaná na 0 Pa. Po otevření ventilu se v systému ustálí tlak na hodnotě 96590 Pa. Určete objem vakuové komory.

$$\frac{P_1 V_1}{T_1} = \frac{P_2 V_2}{T_2} ; V_2 = V_1 + 20 \text{ cm}^3$$

Výsledek $V_1 \doteq 659 \text{ cm}^3$

- 12) V nádobě o objemu 2 L a teplotě 50 °C je 10^{15} molekul kyslíku a 10^{-7} g molekul dusíku. Určete výsledný tlak v nádobě.

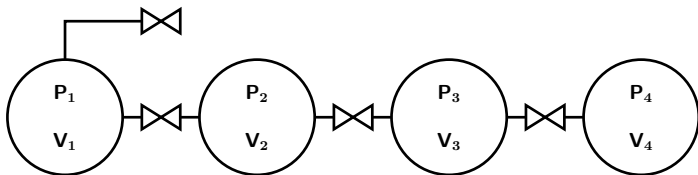
$$P = P_1 + P_2, \quad P = (n_1 + n_2)kT$$

$$n_1 = \frac{10^{15}}{V}; \quad n_2 = \frac{m}{M} \frac{N_A}{V}$$

Výsledek $P \doteq 7,02 \times 10^{-3}$ Pa

- 13) Statická expanze. Vyčerpáme aparaturu. Do objemu V_1 napustíme vzduch na tlak P_1 , pak necháme plyn expandovat do objemu $V_2, \dots$

$$P_1 = 10^4 \text{ Pa}, V_1 = 25 \text{ cm}^3, V_2 = 1000 \text{ cm}^3, V_3 = 25 \text{ cm}^3, \\ V_4 = 13000 \text{ cm}^3$$

$$P_1 V_1 = P_2 (V_1 + V_2) ; P_2 V_2 = P_3 (V_2 + V_3) ; P_3 V_3 = P_4 (V_3 + V_4)$$

Výsledek $P_4 \doteq 0,46 \text{ Pa}$

14) Efúze plynu. Rovnováha nastává když:

$$\frac{1}{4}n_1v_{a1} = \frac{1}{4}n_2v_{a2} \Rightarrow \frac{P_1}{P_2} = \sqrt{\frac{T_1}{T_2}}$$

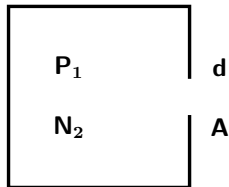
$$T_2 = 20 \text{ }^\circ\text{C}, P_2 = 1 \times 10^{-2} \text{ Pa}$$

P_1	P_2
T_1	T_2

a) $T_1 = 100 \text{ }^\circ\text{C} : P_1 = 1,13 \times 10^{-2} \text{ Pa}$

b) $T_1 = 80 \text{ K} : P_1 = 0,52 \times 10^{-2} \text{ Pa}$

- 15) Difuze. V nádobě je N_2 při tlaku $P_1 = 101 \text{ kPa}$, vně je vzduch při stejném tlaku. Ve stěně je kruhový otvor s plochou $A = 1 \text{ cm}^2$ a tloušťka stěny je $d = 1 \text{ cm}$, teplota je 298 K . Jak rychle bude difundovat kyslík do nádoby?

$$B = -D \frac{dn}{dx} A ; D = \frac{1}{3} v_a \lambda ; v_a = 444 \text{ m s}^{-1} ; \lambda = 6,92 \times 10^{-8} \text{ m}$$

Parciální tlak O_2 ve vzduchu je $2,12 \times 10^4 \text{ Pa}$, $P = nkT$, $\frac{dn}{dx} = \frac{n}{d}$.

Výsledek: **$B = 5,27 \times 10^{17} \text{ molekul/s}$**

- 16) Spočítejte vakuovou vodivost kruhového otvoru v molekulárním režimu proudění. Průměr otvoru je $D_1 = 4$ cm a je v kruhové stěně s průměrem $D_2 = 10$ cm. Počítejte i v aproximaci nekonečně velké stěny. Plynem je vzduch při teplotě 293 K.

- 17) Spočítejte vakuovou vodivost trubice s kruhovým průřezem pro vzduch a teplotu 293 K. Průměr trubice je $D = 40$ mm, délka trubice je $L = 1$ m. Na koncích trubice jsou tlaky:
- a) $P_1 = 1$ kPa, $P_2 = 2$ kPa
  - b) $P_1 = 0,01$ Pa, $P_2 = 0,1$ Pa

- 18) Spočítejte vakuovou vodivost trubice s kruhovým průřezem pro vzduch a teplotu 293 K. Průměr trubice je $D = 0,15$ m, délka trubice je $L = 0,2$ m, předpokládejte molekulární režim proudění.

- 19) K vakuové komoře připojíme vývěvu s čerpací rychlostí 170 L/s, pomocí trubice s kruhovým průřezem s délkou $L = 1$ m a průměrem $D = 100$ mm. Předpokládáme molekulární proudění, pracovní plyn je vzduch s teplotou 293 K. Jakou čerpací rychlostí budeme čerpat vakuovou komoru?